damos pilvo srityje (kapai 3, 4) ir ant krūtinės (kapai 5, 6, 8). Iš visų kapų išsiskyrė *kapas 1*, kuriame kairė ranka sulenkta 180° kampu ir padėta prie apatinio žandikaulio, bei *kapas 9*, kuriame rankos ištiestos prie šonų. Apibendrintų 2013 ir 2003 m. tyrimų duomenimis, mirusieji laidoti kojomis į spėjamą buvusio vienuolyno vietą, kuri galėjo būti dabartinės mokyklos vietoje arba į ŠV nuo jos.

Iš viso identifikuota 10 individų skeletų, tarp kurių buvo: 4 vyrai, 3 moterys, 1 paauglys, 2 vaikai. Mirusieji laidoti rusvame įžemio molyje. Tarp surinktų pavienių kaulų, remiantis dešiniojo šlaunikaulio diafizės išlikimu, buvo nustatytas 8 individų skaičius. Lytis ir galimas amžius nustatyti 7 individų: 18–20 m. amžiaus vyras; 40–50 m. amžiaus vyras ir moteris; nenustatyto amžiaus moteris; trys 0–5 m. amžiaus vaikai.

Be palaidojimų, buvo aptikta VII–XIII a. gyvenvietei būdingų radinių: lipdytų ir apžiestų puodų šukių (4 pav.), molio tinko gabalėlių. Tai patvirtina 2003 m. tyrimų metu keltą hipotezę, kad šioje vietoje, kairiajame Varduvos krante, būta I tūkst. – II tūkst. pradžios gyvenvietės. Greičiausiai čia buvęs gyvenvietės kultūrinis sluoksnis sumaišytas XVII–XVIII a. laidojant mirusiuosius. Datuoti šį sluoksnį XVII–XVIII a. leidžia perkasoje 1 rasti koklių kaklelių pakraštėliai, stiklinio butelio dugno dalis, perkasoje 2 rasta geležinė horizontalioji bato pasagėlė bei virš kapo 1 rastas žiesto glazūruoto puodo pakraštėlis.

Žemaičių Kalvarija monastery

During a field evaluation at the site of Žemaičių Kalvarija cemetery II and the Žemaičių Kalvarija monastery, two trenches (a total of 25.1 m^2) were excavated (Fig. 1). 12

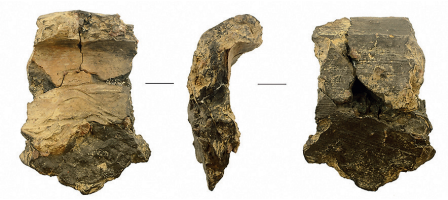

4 pav. Apžiesto puodo šukė ir jos profilis. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 4. A sherd of a partly thrown pot and its profile.

graves dating to the 17th–18th centuries were discovered (Figs. 2, 3). It was determined that burials had been made in three horizons at the excavation site, the graves of the previously interred individuals being partially destroyed by later burials. The individuals were buried with their feet towards the putative site of the former monastery, i.e. possibly the site of a present–day school or to the NW of it. Finds characteristic of a 7th–13th-centuries settlement: sherds of hand built and partly thrown pots (Fig. 4) and small pieces of clay daub were also discovered. This confirms the hypothesis raised during the 2003 investigation that a 1st – early 2nd–millennium settlement could have existed at this site on the left bank of the river Varduva.

Birutė Lisauskaitė

Punios miestelio Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios teritorija

Punios piliakalnio su gyvenviete teritorijoje (UK 22621) bei vizualinės apsaugos zonos pozonyje (Alytaus r.) 2013 m. rudenį buvo numatyta kloti ryšių bei elektros kabelius, įrengiant vaizdo kamerų tinklą. Tinklų įrengimas, anot objekto valdytojų, reikalingas Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios (UK 21700) ir Šv. Jurgio koplytėlės (UK 1307) apsaugos reikmėms, dėl kurių užsakyti archeologiniai tyrimai.

Pirmą kartą Punios miestelis rašytiniuose šaltiniuose paminėtas prasidėjus kryžiuočių kariniams žygiams į Lietuvą, t. y. 1382 m., kai pilaitė ir greičiausiai šalia jos buvusi gyvenvietė buvo sunaikintos. Manoma, jog iki 1382 m. gyvenvietė galėjo būti linijinio tipo. Tokią jos formą lėmė vienintelis kelias į pilį. Nėra aišku, kaip toliau formavosi miestelio planas. 1447–1492 m. Punioje minimos smuklės bei keliai iš Darsūniškio, Trakų, Alytaus. Kelių susikirtimo vietos buvo puiki erdvė formuotis aikštėms ir jose plėtotis prekybai. Bažnyčia su kapinėmis yra vaizduojama 1764 m. sudarytame bažnyčios jurisdikos plane. Beveik visi jurisdikos pastatai bei jų sklypai užėmė teritoriją į Š ir ŠV nuo aikštės bei tęsėsi iki piliavietės. Turgaus aikštė pažymėta prie kelio į Butrimonis, kuris ėjo Punelės link. Plane nupiešti ir pilimi pavadinti rūmai, prieš kuriuos priekiniu fasadu stovėjo bažnyčia. 1766 m. Punios seniūnija buvo perduota LDK paiždininkiui Mykolui Bžostovskiui. Ta proga 1767 m. sudarytame inventoriuje rašoma, kad pilis yra gerokai apnaikinta jos gyventojų, einant nuo jos į miestą dešinėje pusėje yra kapinės, o kairėje stovi Šv. Jurgio bažnyčia. Turgaus aikštės dešinėje stovi špitolė ir smuklė. Miesto planą formuoja 3 pagrindinės gatvės: Kauno, Birštono ir Vilniaus. 1857 m. gaisro metu sudegus bažnyčiai ir 40 namų, centre pradėta statyti nauja mūrinė bažnyčia.

Punios miestelio istorija buvo ir yra glaudžiai susijusi su Punios piliakalniu. Jis pirmiausia ir buvo tyrinėtas archeologų. O pats Punios miestelis, nors ir minimas šalia seniausių Lietuvos miestų, yra netyrinėtas. Mažai archeologiškai pažinta ir prie piliakalnio buvusi gyvenvietė. 1973 m. J. Merkelevičiui vykdant archeologinius tyrimus Šv. Jurgio kalvelės teritorijoje buvo fiksuotas suardytas senovės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, rasta XV–XVIII a. datuojamų buitinės keramikos šukių bei čia stovėjusios bažnyčios pamatų fragmentų, kuriuos tyrėjas priskyrė bažnyčios apsidei. Aptikti du griautiniai palaidojimai ir nemažai paskirų žmonių kaulų (*ATL 1972 ir 1973 metais*, V., 1974, p. 29–32). 1995 m. Z. Bauboniui atliekant archeologinius tyrimus Punios piliakalnyje bei gyvenvietėje vertingo archeologinio sluoksnio ar radinių neaptikta.

Punios miestelio gyventojai pasakoja, kad šalia Šv. Apaštalo Jokūbo bažnyčios dirbamų sklypų randama žmonių kaulų. Tyrimų metu lankęsi netoli gyvenantys vaikai pasakojo, jog Punelės dešiniajame krante, eroduojančiame šlaite bei netoliese esančiuose dirbamos žemės arimuose jie radę žmogaus kaukolę, o už bažnyčios į Š esančiame sode kasant žemę buvo rasta paskirų žmonių kaulų bei kaukolių.

2013 m. pabaigoje atliktų žvalgomųjų tyrimų metu iškasti 8 šurfai. Bendrai ištirtas 17,7 m^2 plotas. Priešais bažnyčią esančios aikštės teritorijoje ištyrus šurfus 1–2, fiksuotas 30–45 cm storio permaišytas sluoksnis su pavieniais XVII–XX a. buitinės keramikos bei stiklo dirbinių fragmentais. 60–90 cm gylyje nuo dabartinio paviršiaus šurfuose rastas 10–15 cm storio juodžemio arba permaišyto juodžemio su moliu sluoksnis, kuriame rastas dubeninio koklio sienelės fragmentas, stiklinio butelio kaklelis bei titnaginio dirbinio ruošinys su retušavimo žymėmis. Tikėtina, kad tai išlikęs kultūrinio sluoksnio horizontas, kurį galima priskirti Punios senamiesčio kultūriniam sluoksniui. ***Šurfe 6,*** esančiame bažnyčios šventoriaus tvoros P pusėje, šalia tako, vedančio į piliakalnį, 40 cm gylyje nuo paviršiaus rasti žmogaus griaučių kaulai. Spėjama, kad kaulai į paviršinį sluoksnį pateko iš suardytų kapų statant bažnyčios tvorą kapinių teritorijoje. Tačiau šiame gylyje buvo rastas ir vienas nesuardytas *kapas*, kuriame

mirusysis laidotas mediniame karste. Kadangi jis pateko už tyrimų ir statybos darbų zonos, kapas nebuvo iki galo atidengtas. Jame įkapių nerasta. Neabejotinai šios kapų liekanos gali būti priskirtos XVII–XVIII a. kapinėms, kurios lokalizuojamos buvusios senosios Punios bažnyčios, dabar Šv. Jurgio koplytėlės aplinkoje.

Išskirtinė Punios miestelio su jame esančiais objektais vieta Lietuvos miestų raidoje suponuoja ateityje nustatyti Punios senojo miesto teritorijos ribas, suteikiant jam saugomo kultūros paveldo objekto statusą ir patikslinti esamų objektų vertingąsias savybes bei apsaugos režimą.

The grounds of the Punia Church of St James the Apostle

In autumn 2013, a field evaluation (eight test pits, a total of 17.7 m^2) was conducted on the grounds of Punia hillfort and settlement and in the subzone of its visual protection zone, Punia village, Alytus district.

In test pits 1–2, which were in the square opposite the church, a 10–15 cm thick layer with isolated finds, which can be ascribed to the Punia old town cultural layer, was discovered at a depth of 60–90 cm from the current ground's surface. In test pit 6, below isolated human bones, part of an undisturbed grave was discovered at a depth of 40 cm. These remains can be ascribed to a 17th–18th-centuries cemetery, which was located in the vicinity of the Punia's former old church, now the chapel of St George.

In the future, the boundaries of Punia old town need to be determined when bestowing the status of a cultural heritage object on it. The valuable qualities of the existing objects and the regime for protecting them need to be updated.

Raimonda Nabažaitė

Tyrimai Klaipėdos senųjų bažnyčių teritorijoje

2013 m. gegužės–lapkričio mėnesiais BRIAI tęsė archeologinius tyrimus Klaipėdos senamiesčio R dalyje, Turgaus g. 37. Miesto istorijos pažinimui tyrinėta vietovė yra svarbi dėl čia stovėjusių dviejų bažnyčių, kurios XVI–XVII a. sudarė vokiečių ir lietuvių bendruomenių religinį centrą. Jų atsiradimas ženklina vieną svarbiausių Reformacijos eigos etapų Klaipėdoje, kai kultūriniu požiūriu skirtingiems miesto ir krašto tikintiesiems Dievo žodis buvo perduodamas gimtąja kalba. Ruošiantis karui su Švedija ir 1625–1627 m. miestą pradėjus juosti bastionais, šią vietovę pasiekė pirmosios permainos. Ji tapo gynybinės sistemos dalimi, netrukus paskatinusi nugriauti kairiajame Naujosios Dangės upės krante stovėjusią Lietuvių bažnyčią. Plečiant XVIII a. pradžios gynybinius bastionus, Šv. Jono bažnyčia (statyta 1562–1571 m.) buvo nugriauta ir perkelta į kitą Turgaus gatvės pusę, vos keliasdešimt metrų į miesto gilumą nuo senosios vietos. Galiausiai bastionams praradus gynybinę reikšmę, šios vietovės veidas vėl pakito. Pirmosios intencijos vystyti kitas veiklas žinomos iš XVIII a. II pusės laikotarpio, kai Prūsijos karaliaus leidimu Klaipėdos gyventojų reikmėms pamažu buvo perduodami įtvirtinimai. XIX a. II pusėje suintensyvėjusią gamybinę veiklą liudija iki šiol sklypo Š dalyje stovintis silkių rūšiavimo sandėlis, statytas 1857 m. XX a. pastatų vis daugėjo. Jie statyti sklypo P dalyje, taip pat buvusioje Šv. Jono bažnyčios vietoje. Čia pokariu įrengtas konditerijos fabrikas, veikęs tarybiniu ir nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu.